

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ І ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ¹

Заярний О. А.

ВСТУП

Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту (далі – ШІ), є невід’ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення.

Відсутність ефективного законодавчого підґрунтя, заснованого на стандартах прав людини, сформованих Радою Європи, Європейським Парламентом та іншими керівними органами Європейського Союзу, не дозволяє створити інвестиційно привабливе, конкурентне середовище розробки та використання технологій ШІ. Наслідком сучасного стану законодавчого забезпечення суспільних відносин у зазначеній сфері є існування ряду інституційних проблем, що створюють нові ризики для прав і свобод людини, стримують розвиток економіки України в період війни та післявоєнного відновлення, знижують ефективність надання електронних публічних послуг.

Це, зокрема, низький рівень інвестицій у розроблення технологій штучного інтелекту, впровадження та реалізації суб’єктами господарювання інноваційних проєктів з використанням технологій штучного інтелекту порівняно із провідними країнами світу, що призводить до зниження продуктивності праці і появи великого відсотка робочих місць, які необхідно автоматизувати; недостатній рівень якості освітніх програм, спрямованих на підготовку або підвищення кваліфікації спеціалістів у галузі штучного інтелекту в закладах вищої освіти; недостатній рівень кібербезпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах суб’єктів владних повноважень; недостатній рівень використання потенціалу штучного інтелекту у сферах доступу до публічної інформації, надання електронних публічних послуг, цифрової трансформації місцевого самоврядування, тощо².

¹ Ця робота підготовлена в межах Іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук у 2024 році.

² Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. (з наступними змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p/print>

Значний крок у формування законодавчих засад подолання сучасних викликів, обумовлених використанням технологій штучного інтелекту, стимулювання прозорого, безпечного і конкурентного впровадження відповідної технології у різні сфери суспільного життя зробив Європейський Парламент та Рада ЄС, прийнявши 13 березня 2024 року Регламент ЄС «Про правові рамки застосування технологій штучного інтелекту та про внесення змін до деяких регламентів і директив ЄС», (далі – Акт «Про штучний інтелект»)³.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони⁴», для України, як кандидата у прийняття до Європейського Союзу, адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу є пріоритетним завданням внутрішньої і зовнішньої політики, зокрема і щодо сфери розвитку технологій штучного інтелекту.

Розв'язання вказаних та багатьох інших проблем у сфері цифрової трансформації суспільства, держави, територіальних громад і національної економіки загалом потребує прийняття окремого Закону України, нормами якого будуть врегульовані особливості розробки і застосування технологій штучного інтелекту в різних сферах суспільного життя, визначені обмеження і заборони на використання цієї технології у випадку створення значних ризиків для прав і свобод людини, закладені спеціальні умови обробки персональних даних і управління великими даними на основі цієї технології.

Метою роботи є дослідження законодавче забезпечення розробки і застосування технологій штучного інтелекту в умовах війни та європейської інтеграції України, визначення ключових викликів та шляхів гармонізації національного законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети, у цьому дослідженні було застосовано як загально-наукові, так, і спеціальні **методи наукового пізнання**. Формально-юридичний метод використано для аналізу законодавчих актів, зокрема Регламенту ЄС 2024/1689 («Акту про штучний інтелект») та Рамкової конвенції Ради Європи «Про права людини, штучний інтелект, демократію та верховенство права». Це дозволило виокремити

³ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

⁴ Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Від 27.06.2014 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011&ved=2ahUKEwIijM2_y8CLAxUi87sIHd2-EI4QFnoECAgQAQ&usq=AOvVaw1R73AakNI2h8skO11YNB1f

основні правові механізми регулювання правовідносин, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту та їх потенційний вплив на правову систему України. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення законодавчих підходів Європейського Союзу та України у сфері штучного інтелекту. Цей метод дозволив виявити розбіжності та сформулювати пропозиції щодо гармонізації українського законодавства. Системний метод було використано для комплексного аналізу законодавчого регулювання правовідносин, які виникають при застосуванні технологій штучного інтелекту взаємозв'язку з іншими сферами, такими як права людини, кібербезпека, цифрова економіка. Цей метод наукового пізнання дозволив оцінити вплив законодавчого регулювання суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням технологій штучного інтелекту на суспільні процеси та визначити необхідні напрями правового вдосконалення. Метод правового прогнозування застосовано для визначення перспектив розвитку правового регулювання штучного інтелекту в Україні. Цей науковий метод дозволив передбачити можливі виклики у сфері захисту прав людини, державного контролю за використанням штучного інтелекту та кібербезпеки. Догматичний метод використано для тлумачення норм міжнародних та європейських актів щодо штучного інтелекту. Він дозволив коректно тлумачити зміст понять, які використовуються в актах Європейського Союзу та адаптувати їх до українських потреб. Метод аналізу і синтезу був застосований для структурування інформації про правові підходи до регулювання правовідносин, пов'язаних зі штучним інтелектом та узагальнення отриманих результатів у вигляді висновків та рекомендацій.

Таким чином, застосування комплексного методологічного підходу забезпечило всебічне висвітлення проблематики законодавчого регулювання технологій штучного інтелекту, що сприяє розробці ефективних правових рішень у цій сфері.

1. Законодавче забезпечення розробки і застосування штучного інтелекту в Європейському Союзі та актах Ради Європи

Україна, яка є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449), що діють в редакції від 23 березня 2024 року⁵. Поряд з цим, як 5 рекомендацій цієї міжнародної організації, зокрема від

⁵ World Organization for Security and Economic Development. Recommendations of the Artificial Intelligence Council of the World Organization for Security and Economic Development on the guidelines of artificial intelligence, 22 May 2019. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/>

08 квітня 2020 року «Про вплив алгоритмічних систем на права людини»⁶.

Таким чином, для подолання сучасних викликів, спричинених розробкою і використанням технологій штучного інтелекту, розвитку активної державницької позиції у дотриманні прав людини у відносинах, пов'язаних з використанням цієї технології, прискорення розвитку цифрової економіки, трансформації територіальних громад на основі впровадження алгоритмічних систем, необхідним є прийняття Закону України «Про правові засади розробки та використання технологій штучного інтелекту в Україні».

Єдиним законодавчим актом на рівні ЄС, що комплексно унормовує використання технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) та має екстериторіальну дію, є Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту та вносить зміни до регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168 /2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139, (ЄС) 2019/2144 і директив 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 та (ЄС) 2020/1828 (Закон про штучний інтелект)⁷ (далі – Закон або Закон про ШІ), який набув чинності 1 серпня 2024 року. Держави-члени ЄС мають до 2 серпня 2025 року визначити національні компетентні органи, які контролюватимуть застосування правил для систем на основі ШІ та здійснюватимуть діяльність із нагляду за ринком.

Підготовка до ухвалення Закону та вироблення уніфікованих підходів до унормування використання ШІ вирізнялися комплексністю й ґрунтувалися на низці актів рекомендаційного характеру, прийнятих керівними інституціями ЄС, серед яких: Резолюція Європейського Парламенту з рекомендаціями Комісії з норм цивільного права щодо робототехніки 2015/2103(INL)⁸, Повідомлення Європейської Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради Європейського економічного та соціального Комітету та Комітету регіонів «Штучний інтелект для Європи»⁹, Рекомендації Експертної групи високого рівня з

⁶ Рекомендація CM/Rec(2020)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини [Електронний ресурс] : ухвалено Комітетом Міністрів 8 квітня 2020 р. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809e1154

⁷ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

⁸ European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

⁹ European Commission. (2018). Communication Artificial Intelligence for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN>

штучного інтелекту з етики для надійного ШІ¹⁰, Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи Cm/rec (2020)1 державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини¹¹, «Біла книга зі штучного інтелекту: європейський підхід до досконалості і довіри»¹², Звіт Європейської Комісії про наслідки для безпеки і відповідальності ШІ, Інтернету речей та робототехніки¹³.

Враховуючи потенційні ризики та можливі негативні впливи використання ШІ у площині гарантування й забезпечення основних прав людини та етичних норм, всі ці документи містять пропозиції щодо їх дотримання. Зокрема, Резолюція Європейського Парламенту 2015/2103 (INL) стала підґрунтям для запровадження єдиних правових стандартів і розробки конкретних правових інструментів використання ШІ на території ЄС. У ній передбачені засади неухильного дотримання законодавства про захист персональних даних та способи подолання проблем залежності людини від технічних приладів. У Рекомендаціях Експертної групи високого рівня з ШІ з етики для надійного ШІ також визначені основні принципи його використання: орієнтованість на людину, тобто системи ШІ повинні розроблятися, використовуватися й контролюватися, забезпечуючи дотримання основних прав людини та етичних норм. «Надійний ШІ» вимагає, щоб алгоритми були законними, безпечними, надійними та досить стійкими, щоб справлятися з помилками або невідповідностями на всіх етапах циклу системи ШІ. Рекомендації містять 7 ключових вимог, яким мають відповідати системи ШІ, щоб вважатися надійними: 1) людські права та нагляд; 2) технічна надійність і безпека; 3) конфіденційність й управління даними; 4) прозорість; 5) різноманітність, відсутність дискримінації та справедливості; 6) суспільне та екологічне благополуччя; 7) підзвітність. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Cm/rec (2020)1 державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права

¹⁰ AI HLEG. (2019). Ethics guidelines for a trustworthy AI. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai> ; Ethics guidelines for trustworthy AI. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

¹¹ Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmro10vvsU/content/recommendation-cm-rec-2020-1-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-human-rights-impacts-of-algorithmic-systems

¹² European Commission. (2020). White Paper On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, Brussels, 19.02.2020, COM (2020) 65 final. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

¹³ European Commission. (2020). Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics. COM/2020/64 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?qid=1593079180383&uri=CELEX%3A52020DC0064>

людини містить зобов'язання держав щодо захисту й заохочення прав людини та основних свобод у контексті алгоритмічних систем.

Базуючись на цих напрацюваннях, положеннями Закону встановлено єдині зобов'язання для операторів і гарантії однакового захисту суспільного інтересу та прав осіб на всьому внутрішньому ринку на основі статті 114 Договору про функціонування ЄС. Метою Закону є покращення функціонування внутрішнього ринку ЄС та сприяння використанню орієнтованого на людину й надійного ШІ, за умови одночасного забезпечення високого рівня захисту здоров'я, безпеки та основних прав, закріплених у Хартії основних прав Європейського Союзу, включаючи демократію, верховенство права, захист навколишнього середовища та підтримку інновацій, протидію шкідливому впливу систем ШІ (стаття 1).

Нормами Закону передбачено диференційоване законодавче регулювання використання систем ШІ залежно від так званої «зони ризику»: неприйнятний ризик, високий ризик, обмежений ризик та мінімальний ризик. Залежно від «зони ризику», у розділі II Закону викладено заборонені практики використання систем ШІ на території ЄС. Заборони охоплюють практики, які мають значний потенціал для маніпулювання людьми за допомогою підсвідомих методів або використання вразливості конкретних груп, зокрема дітей чи осіб з обмеженими можливостями, з метою суттєвого спотворення їх поведінки таким чином, що це може спричинити шкоду їх психологічному чи фізичному здоров'ю та/або негативно вплинути на інших.

Так, у положеннях статті 5 Закону визначено, що забороненими практиками ШІ, які можуть порушити основні права людини та етичні норми, є: 1) розміщення на ринку, введення в експлуатацію або використання системи ШІ, яка використовує підсвідомі, навмисно маніпулятивні чи оманливі методи впливу на свідомість особи з метою суттєвого спотворення її поведінки чи поведінки групи осіб шляхом значного погіршення здатності приймати обґрунтоване рішення, тим самим спонукаючи прийняти рішення, яке особа/група осіб інакше б не прийняли, у спосіб, який завдає або обґрунтовано може завдати цій особі, іншій особі чи групі осіб істотної шкоди; 2) розміщення на ринку, введення в експлуатацію або використання системи ШІ, яка використовує будь-яку вразливість фізичної особи або певної групи осіб через їхній вік, інвалідність або конкретну соціальну чи економічну ситуацію, з метою суттєвого спотворення їх поведінки, що у результаті спричиняє або обґрунтовано може завдати цим особам значної шкоди; 3) розміщення на ринку, введення в експлуатацію або використання систем ШІ для оцінки або класифікації фізичних осіб або груп осіб протягом певного періоду часу на основі їх соціальної поведінки або відомих, припущених або передбачених особистих чи особистісних

характеристик, з соціальним показником, що призводить до одного або обох із наведеного нижче: шкідливе або несприятливе ставлення до певних фізичних осіб або груп осіб у соціальних контекстах, які не пов'язані з контекстами, у яких дані були спочатку створені або зібрані; шкідливе чи несприятливе поводження з окремими фізичними особами чи групами осіб, яке є невинуватим або непропорційним їхній соціальній поведінці чи її тяжкості; 4) розміщення на ринку, введення в експлуатацію для цієї конкретної мети або використання системи ШІ для оцінки ризиків фізичних осіб з метою оцінки або прогнозування ризику вчинення фізичною особою кримінального правопорушення виключно на основі профілювання фізичної особи або щодо оцінки її особистісних якостей та характеристик (ця заборона не поширюється на системи ШІ, які використовуються для підтримки людської оцінки причетності особи до злочинної діяльності, що вже базується на об'єктивних фактах, які можна перевірити, безпосередньо пов'язаних зі злочинною діяльністю); 5) розміщення на ринку, введення в експлуатацію для цієї конкретної мети або використання систем ШІ, які створюють або розширюють бази даних розпізнавання обличчя за допомогою нецільового збирання зображень обличчя з Інтернету чи записів камер відеоспостереження; 6) розміщення на ринку, введення в експлуатацію для цієї конкретної мети або використання систем ШІ для визначення емоцій фізичної особи на робочому місці та в навчальних закладах, за винятком випадків, коли використання такої системи обґрунтовано медичними міркуваннями або цілями безпеки; 7) розміщення на ринку, введення в експлуатацію або використання біометричних систем категоризації, які класифікують окремих фізичних осіб на основі їхніх біометричних даних, щоб зробити висновок про їхню расу, політичні погляди, членство в профспілках, релігійні чи філософські переконання, статеве життя або сексуальну орієнтацію (ця заборона не поширюється на будь-яке маркування або фільтрацію законно отриманих наборів біометричних даних, таких як зображення, на основі біометричних даних або категоризацію біометричних даних у сфері правоохоронних органів); 8) використання систем дистанційної біометричної ідентифікації «в режимі реального часу» в загальнодоступних місцях для цілей правоохоронних органів, якщо таке використання не є суворо необхідним для однієї з таких цілей: цілеспрямований розшук конкретних жертв викрадення, торгівлі людьми чи сексуальної експлуатації, а також розшук осіб, зниклих безвісти; запобігання конкретній, суттєвій та безпосередній загрозі життю чи фізичній безпеці фізичних осіб або реальній чи реально передбачуваній загрозі терористичного нападу; локалізація або ідентифікація особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення з метою проведення кримінального розслідування чи судового переслідування або виконання кримінального покарання за правопорушення, зазначені в Додатку II до цього Закону, що караються

у відповідній державі-члені позбавленням волі або триманням під вартою на максимальний термін не менше чотирьох років.

Отже, підхід, який застосовується у Законі стосовно прав людини при використанні систем ШІ, виявляється в тому, що ці системи не можуть створювати істотніші ризики для людини порівняно з традиційними підходами гарантування її прав та свобод, які реалізуються у традиційний спосіб. У положеннях Закону, серед іншого, заборонено дізнаватися про расову приналежність людини, її сексуальну орієнтацію чи переконання за допомогою біометричних даних. Також правоохоронні органи не повинні використовувати штучний інтелект для прогнозування злочинів.

Прийняття Європейським Парламентом уніфікованого, комплексного законодавчого акту, обов'язкового для усіх держав-членів ЄС фактично стало підґрунтям для розробки і прийняття перших міжнародних договорів зобов'язального характеру у цій сфері правового регулювання.

Першим міжнародним юридично обов'язковим договором, що регулює ШІ стала Рамкова Конвенція Ради Європи «Про права людини, штучний інтелект, демократію та верховенство права»¹⁴. Вона була відкрита для підписання 5 вересня 2024 року у Вільнюсі та підписана низкою держав, серед яких Велика Британія, США, країни-члени ЄС та інші.

Метою цієї Конвенції є забезпечення дотримання прав людини, принципів демократії та верховенства права у всьому життєвому циклі систем ШІ.

Документ встановлює загальні принципи та зобов'язання, які можуть бути деталізовані подальшими нормативними актами.

Конвенція містить низку ключових зобов'язань для держав-учасниць:

– **Обов'язки держав щодо регулювання ШІ:** Встановлення належного законодавчого та адміністративного регулювання відповідно до рівня ризиків, пов'язаних із ШІ.

– **Принципи відповідального використання ШІ:** Прозорість, підзвітність, недискримінація, захист приватності та безпека алгоритмічних систем.

– **Захист демократичних інституцій:** Запобігання використанню ШІ для маніпуляцій громадською думкою, цензури або незаконного стеження.

¹⁴ Рамкова Конвенція Ради Європи «Про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права». Відкрита для підписання 26.03.2024 року. URL: <https://rm.coe.int/-1493-10-1b-committee-on-artificial-intelligence-cai-b-draft-framework/1680aee411>

– **Право на оскарження рішень ШІ:** Користувачі повинні мати доступ до інформації про використання ШІ та механізмів оскарження рішень, прийнятих системами ШІ.

– **Нагляд та міжнародна співпраця:** Створення незалежного наглядового механізму в кожній країні та обмін досвідом між державами-учасницями.

Поряд із зазначеними положеннями, Конвенція також встановлює важливі правила набрання нею чинності. Йдеться, зокрема, про необхідність її ратифікації щонайменше п'ятьма державами, три з яких мають бути державами-членами Ради Європи та здійснення обов'язкової гармонізації норм національного законодавства з нормами цього міжнародно-правового акту.

Для України, як держави-члена Ради Європи проаналізована Конвенція є відкритою для підписання.

На нашу думку, ратифікація Конвенції і подальше виконання Україною зобов'язань щодо формування ефективного законодавчого підґрунтя для розробки і застосування ШІ в різних сферах суспільного життя буде сприяти посиленню правових гарантій прав учасників інформаційних відносин у цій сфері правового регулювання. З інших правових позицій, Конвенція фактично встановлює узагальнені правові підходи до розробки національного законодавства про ШІ, визначає основні види негативних зобов'язань держав-учасниць Конвенції щодо необхідності запровадження системи гарантій не допущення вчинення прав.

2. Доктринальні підходи до законодавчого забезпечення розробки і застосування штучного інтелекту в Україні

Не зважаючи на відсутність в Україні спеціального законодавчого регулювання правовідносин, пов'язаних із розробкою і застосуванням ШІ, у національній правовій доктрині ця проблематика викликала значний інтерес серед вчених-правників і практиків.

Так, у своєму дисертаційному дослідженні, Тимошенко Є. А. вказує на необхідність оновлення законодавства України про штучний інтелект. Авторка зазначає, що чинна нормативно-правова база не містить спеціальних норм щодо регулювання правовідносин, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту. Дослідниця пропонує розробку окремого закону про штучний інтелект в Україні. Такий закон, на її думку повинен ґрунтуватися на міжнародних стандартах прав людини, відображати принципи добросовісного та відповідального застосування штучного інтелекту, передбачати поділ відповідної технології за ступенем ризику, а також встановлювати спеціальні санкції за правопорушення у цій сфері правового регулювання. Поряд з цим, дослідниця наголошує на необхідності запровадження спеціального регулювання застосування штучного інтелекту у судочинстві та

правоохоронній діяльності, відповідного завданням і принципам діяльності у цій сфері¹⁵.

Шевченко А. І., Барановський С. В., Білокобильський О. В. та інші у своєму дослідженні роблять значний акцент на розробку етичних і правових принципів відповідального застосування штучного інтелекту.

Дослідники наголошують на необхідності розробки ґрунтовної законодавчої основи для розробки і застосування штучного інтелекту в Україні, яка б узгоджувалась з правовими стандартами Європейського Союзу.

Автори звертають увагу на необхідність визначення законодавчих засад діяльності розробників цифрових рішень на основі штучного інтелекту з урахуванням міжнародних стандартів прав людини, вимог законодавства про кібербезпеку у цій сфері правового регулювання. Поряд з цим, вчені звертають увагу на необхідність розробки і затвердження стратегії розвитку штучного інтелекту з урахуванням галузевих аспектів розвитку цієї технології¹⁶.

У свою чергу, М. В. Дубняк, у своїх дослідженнях проводить широкий аналіз законодавства Європейського Союзу про штучний інтелект. В одному із досліджень, вчена-правознавиця визначає основні напрями гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу про штучний інтелект. Серед основних аспектів порушеної проблематики, які на думку авторки, потребують законодавчого закріплення є поділ систем штучного інтелекту за ступенем ризику, дотримання стандартів прав людини при розробці та використанні цієї технології, необхідність законодавчого визначення принципів регулювання у цій сфері, а також забезпечення кібербезпеки. Поряд з цим, М. В. Дубняк, звертає увагу на необхідність законодавчого забезпечення формування і обробки великих даних, необхідний для відповідального і безпечного застосування штучного інтелекту¹⁷.

Поряд із вказаними аспектами законодавчого забезпечення розробки і застосування технологій штучного інтелекту, в окремих наукових працях наголошується на необхідності удосконалення механізму юридичної відповідальності за правопорушення, вчинені з використанням цієї технології, уточнення процедур відшкодування

¹⁵ Тимошенко Є. А. Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». – Київ, 2024. – 205 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_timoshenko_ie_a.pdf

¹⁶ Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / А. І. Шевченко, С. В. Барановський, О. В. Білокобильський та інші. за заг. ред. А. І. Шевченка. – Київ: Інститут проблем штучного інтелекту, 2023. – 305 с. DOI: 10.15407/development_strategy_2023.

¹⁷ Дубняк М.В. Правові підходи в законі ЄС про штучний інтелект: досвід для України Інформація і право, 2024, № 2 (49), С.102-118. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3\(50\).311600](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3(50).311600)

шкоди, заподіяної незаконним використанням штучного інтелекту, тощо.¹⁸

У своїх попередніх дослідженнях ми неодноразово також звертали увагу на необхідність законодавчого забезпечення механізму розробки і застосування штучного інтелекту. Це, зокрема, стосується необхідності законодавчого закріплення спеціальних способів захисту прав приватних осіб від протиправного застосування штучного інтелекту та необхідність перегляду вже існуючого механізму захисту прав суб'єктів приватно-правових відносин¹⁹.

Також, окремою складовою механізму законодавчого забезпечення застосування штучного інтелекту, яка потребує свого оновлення і була предметом нашого окремого дослідження є юридична відповідальність за правопорушення, обумовлені використанням вказаної технології²⁰.

Таким чином, на сьогоднішній день правовою доктриною України були охоплені фактично усі основні аспекти законодавчого забезпечення розробки і застосування технологій штучного інтелекту.

Не зважаючи на окремі дискусійні питання, пов'язані з визначенням правового режиму розробки і застосування технологій штучного інтелекту, принципів його застосування, стандартів цифрових прав у цій сфері регулювання, заходів юридичної відповідальності, думка більшості дослідників збігається у необхідності прийняття в Україні окремого закону, спрямованого на врегулювання відповідної категорії суспільних відносин.

3. Пропозиції щодо проєкту Закону України про штучний інтелект

Європейський Акт про штучний інтелект, Рамкова конвенція «Про права людини, штучний інтелект, демократію та верховенство права», інші міжнародно-правові акти у сфері діяльності, пов'язаної зі штучним інтелектом демонструють консолідацію законодавчих підходів щодо визначення для сучасних держав позитивних і негативних зобов'язань у цій сфері регулювання.

Це дає нам підстави вважати, що найбільш обґрунтованим з позицій розвитку національної правової системи є розробка і прийняття

¹⁸ Кузьменко, О. В., Чорна, В. Г., & Островський, С. О. (2024). ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. *Київський часопис права*, (1), 173-177. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.23>

¹⁹ Заярний О. А. До питання удосконалення способів захисту інформаційних прав фізичних осіб, у відносинах, пов'язаних із застосуванням технологій штучного інтелекту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (юридичні науки)* № 1(120)/2022. С. 36–39. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/7-120.pdf>

²⁰ Oleh A. Zaiarnyi. Directions for improving the legal liability of medical organizations for artificial intelligence systems application. *Medicine and Law*. 2018. Vol.37 (2). P. 363–382. URL: https://www.researchgate.net/publication/326848815_Directions_for_improving_the_legal_liability_of_medical_organizations_for_artificial_intelligence_systems_application

окремого Закону України «Про основні засади розробки і застосування технологій штучного інтелекту.

Мету такого проєкту Закону України можна визначити як врегулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із розробкою та застосуванням технологій штучного інтелекту, створення сприятливих умов для дотримання прав людини у цій сфері правового регулювання, забезпечення кібербезпеки, а також створення конкурентних інвестиційно привабливих умов розвитку галузі штучного інтелекту в Україні.

Для досягнення цієї мети, відповідний проєкт закону має бути спрямований на виконання таких основних завдань:

- Формування необхідного понятійного апарату у сфері розробки та застосування технологій штучного інтелекту.

- Визначення принципів розробки та застосування технологій штучного інтелекту у різних сферах суспільного життя, встановлення критеріїв поділу цієї технології за ступенем ризику для прав і свобод людини.

- Визначення правового статусу учасників відносин у сфері розробки та застосування технологій штучного інтелекту, зокрема, національного регулятивного органу, уповноваженого здійснювати державну політику у цій сфері правового регулювання, розробників, постачальників та споживачів послуг на основі штучного інтелекту.

- Запровадження з урахуванням положень законодавства Європейського Союзу про штучний інтелект системи засобів державного регулювання у цій сфері, зокрема: стандартизації, специфікації цифрового контенту, створеного на основі штучного інтелекту, електронних інформаційних технологій, функціонування яких здійснюється з використанням штучного інтелекту, який становить значний ризик для прав і свобод людини, етичних кодексів професійної поведінки, тощо.

- Запровадження спеціальних вимог до забезпечення кібербезпеки, обробки персональних даних та захисту конфіденційної інформації, у сферах, де використовуються технології штучного інтелекту.

- Визначення правил договірного регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із розробкою чи використанням технологій штучного інтелекту.

- Врегулювання вимог до розробників і постачальників цифрового контенту, заснованого на технологіях штучного інтелекту, які становлять значний ризик для прав і свобод людини.

- Нормативне врегулювання особливостей розробки і використання технологій штучного інтелекту в окремих сферах суспільного життя: електронного урядування, цифрової трансформації місцевого самоврядування, судочинства, діяльності правоохоронних органів, в освіті, охороні здоров'я, медіа, тощо.

Якщо виходити із запропонованої мети і завдань майбутнього проекту Закону України, то його положення можуть бути спрямовані на комплексне врегулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із розробкою, постачанням і використання технологій штучного інтелекту у різних сферах суспільного життя, визначення умов правомірного використання, обмежень і заборон у цій сфері правового регулювання.

За такого підходу, можна у загальних рисах положення проекту Закону України «Про основні засади розробки і застосування технологій штучного інтелекту описати наступним чином:

- Визначення необхідного понятійного апарату, зокрема: закріплення поняття «адміністратор інформаційних систем, які використовують штучний інтелект», «добровільна згода на застосування штучного інтелекту», «користувач технологій штучного інтелекту», «постачальник послуг на основі штучного інтелекту», «розробник технологій штучного інтелекту», «штучний інтелект», «штучний інтелект, який становить особливий ризик для прав і свобод людини», «обов'язкове інформування про застосування цифрових рішень на основі штучного інтелекту» та інші.

- Визначення принципів розробки та застосування технологій штучного інтелекту у різних сферах суспільного життя: повага до прав і свобод людини, верховенство права, інформована згода на застосування технологій штучного інтелекту, обов'язкового забезпечення альтернативного вибору способу надання публічних і приватних послуг, з використанням штучного інтелекту, чи без цієї технології, технологічної сумісності, високого ступеня забезпечення кібербезпеки, підконтрольності алгоритмів штучного інтелекту, презумпції відповідальності розробників і постачальників технологій штучного інтелекту за заподіяну шкоду, достовірності, релевантності даних для машинного навчання, тощо.

- Запровадження критеріїв поділу цієї технології за ступенем ризику для прав і свобод людини аналогічно до Європейського Акту «Про штучний інтелект».

- Визначає правовий статус учасників відносин у сфері розробки та застосування технологій штучного інтелекту, зокрема, спеціальні повноваження національного регулятивного органу, уповноваженого здійснювати державну політику у цій сфері правового регулювання, права і обов'язки розробників, постачальників та споживачів послуг на основі штучного інтелекту, способи реалізації відповідного правового статусу.

- Встановлення системи засобів державного регулювання діяльності у сфері розробки та постачання технологій штучного інтелекту, зокрема, особливості стандартизації, умови специфікації компонентів технологій штучного інтелекту, процедури державної реєстрації інформаційних

ресурсів, для функціонування яких використовуються технології штучного інтелекту з особливим ризиком для прав і свобод людини, вимоги до змісту етичних кодексів професійної поведінки у галузі штучного інтелекту, тощо.

– Передбачення спеціальних вимог до забезпечення кібербезпеки на основі поєднання принципів безпечного проєктування і належного захисту даних за замовчуванням; формулювання спеціальних вимог до мети, процедур і засобів обробки персональних даних з використанням штучного інтелекту.

– Закріплення істотних умов договорів на розробку і постачання технологій штучного інтелекту, запроваджено спеціальні вимоги до електронної форми і змісту таких договорів, а також обов’язкові умови технічних завдань щодо створення відповідних технологій.

– Запровадження системи вимог до розробників і постачальників цифрового контенту, заснованого на технологіях штучного інтелекту, які становлять особливий ризик для прав і свобод людини.

– Встановлення механізму державного і громадського контролю у сфері розробки та використання штучного інтелекту, процедури проведення консультацій з громадськістю, галузевими асоціаціями з питань розробки засобів економічного стимулювання розробки технологій штучного інтелекту, встановлення додаткових гарантій дотримання прав людини, умов забезпечення добросовісної конкуренції і недискримінації у відповідній сфері правового регулювання.

При цьому, на нашу думку такий проєкт Закону України повинен набути значення галузевого законодавчого акту у сфері використання технологій штучного інтелекту. Водночас, з позицій завдань правового регулювання окремих категорій суспільних відносин, обґрунтованим вбачається зосередження спеціальних правових норм, якими визначаються особливості застосування технологій штучного інтелекту у конкретних сферах суспільного життя в межах спеціальних Законів, якими передбачені механізми регулювання відносин у галузях судочинства, електронної комерції, електронного урядування, освіти, тощо.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблематики законодавчого забезпечення розробки і застосування технологій штучного інтелекту дає підстави сформулювати такі основні висновки:

1. Законодавче регулювання розробки та застосування технологій штучного інтелекту є важливим елементом цифрової трансформації України. Відсутність належної законодавчої бази гальмує інвестиційну привабливість, розвиток цифрової економіки та ефективність надання електронних публічних послуг. У цьому контексті адаптація законодавства України до правових стандартів ЄС є стратегічним пріоритетом.

2. Регламент ЄС 2024/1689 запроваджує диференційоване регулювання на основі категоризації ризиків (від мінімального до неприйнятного). Поряд з цим, у згаданому законодавчому акті Європейського Парламенту визначені заборонені практики, зокрема маніпулювання поведінкою людей, соціальний рейтинг та безконтрольне використання біометричних технологій. Регламент має екстериторіальну дію і стане основою для національних адаптаційних заходів.

3. Україна долучилася до ключових міжнародних ініціатив, зокрема Рекомендацій ОЕСР з відповідального застосування штучного інтелекту. Одним із основоположних міжнародних договорів, який закладає правові засади для регулювання суспільних відносин у сфері розробки і застосування технологій штучного інтелекту є Рамкова Конвенція Ради Європи «Про права людини, штучний інтелект, демократію та верховенство права» Конвенція зобов'язує держави-учасниці запровадити ефективне регулювання ШІ, забезпечити підзвітність, прозорість та недискримінацію у використанні алгоритмічних систем. Ратифікація Конвенції може сприяти гармонізації законодавства України з європейськими правовими стандартами у сфері відповідальної розробки і застосування технологій штучного інтелекту.

4. У правовій доктрині України наукова спільнота наголошує на необхідності прийняття спеціального закону про штучний інтелект, який визначатиме правовий статус суб'єктів правовідносин у цій сфері регулювання, рівні ризику та етичні вимоги до відповідної технології. На нашу думку, такий Закон України може отримати назву «Про основні засади розробки і застосування технологій штучного інтелекту в Україні» і в подальшому набути ознак галузевого законодавчого акту у цій сфері правового регулювання. Важливим є визначення особливостей застосування технологій штучного інтелекту у сферах електронного урядування, судочинства, правоохоронної діяльності, освіти та охорони здоров'я.

5. Запровадження законодавчого регулювання розробки і застосування технологій штучного інтелекту в Україні є важливим кроком для розвитку галузі та інтеграції до європейського правового простору. На нашу думку, відповідний Закон має містити положення про категоризацію ризиків, механізми державного контролю, етичні стандарти та кібербезпеку. При цьому, важливо забезпечити баланс між стимулюванням інновацій і захистом прав людини у використанні технологій штучного інтелекту.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене законодавчому забезпеченню розробки та застосування технологій штучного інтелекту в умовах війни та європейської інтеграції України. Актуальність роботи зумовлена необхідністю адаптації національного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу

у сфері застосування технологій штучного інтелекту, що є важливим кроком на шляху цифрової трансформації держави. У роботі проаналізовано основні виклики, пов'язані із правовим регулюванням штучного інтелекту, зокрема відсутність комплексного законодавчого підходу, загрози порушення прав людини та необхідність забезпечення кібербезпеки. Окрему увагу приділено Регламенту ЄС 2024/1689 («Акту про штучний інтелект»), який встановлює гармонізовані правила щодо використання ШІ, запроваджує диференційований підхід до категоризації ризиків та визначає заборонені практики. Розглянуто значення Рамкової конвенції Ради Європи «Про права людини, штучний інтелект, демократію та верховенство права» для міжнародного правового регулювання цієї сфери.

У дослідженні також проаналізовано доктринальні підходи до законодавчого врегулювання штучного інтелекту в Україні, включно з необхідністю розробки та ухвалення окремого Закону України «Про основні засади розробки і застосування технологій штучного інтелекту». Визначено ключові завдання такого закону, серед яких – створення понятійного апарату, впровадження етичних стандартів, розмежування рівнів ризику, встановлення механізмів державного контролю, регулювання обробки персональних даних та забезпечення кібербезпеки.

У висновках за результатами проведеного дослідження визначені перспективи подальшого регулювання правовідносин, які виникають у сфері застосування штучного інтелекту, вказані правотворчі підходи до вирішення окресленої проблеми, запропоновано напрями подальшого законодавчого забезпечення інтеграції відповідної технології в окремі сфери суспільного життя.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері охоплюють розробку галузевого законодавства для регулювання застосування ШІ у сферах електронного урядування, правоохоронної діяльності, освіти та охорони здоров'я.

Література

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. (з наступними змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p/print>

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

3. Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії

і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Від 27.06.2014 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011&ved=2ahUKEwijiM2_y8CLAxUi87sIHd2-EI4QFnoECAGQAQ&usg=AOvVaw1R73AakNI2h8skO1lYNB1f

4. World Organization for Security and Economic Development. Recommendations of the Artificial Intelligence Council of the World Organization for Security and Economic Development on the guidelines of artificial intelligence, 22 May 2019. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/>

5. Рада Європи. Рекомендація CM/Rec(2020)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини [Електронний ресурс] : ухвалено Комітетом Міністрів 8 квітня 2020 р. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809e1154

6. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

7. European Commission. (2018). Communication Artificial Intelligence for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN>

8. AI HLEG. (2019). Ethics guidelines for a trustworthy AI. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai> ; Ethics guidelines for trustworthy AI. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

9. Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2020-1-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-the-human-rights-impacts-of-algorithmic-systems

10. European Commission. (2020). White Paper On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, Brussels, 19.02.2020, COM (2020) 65 final. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

11. European Commission. (2020). Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics. COM/2020/64 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?qid=1593079180383&uri=CELEX%3A52020DC0064>

12. Рамкова Конвенція Ради Європи «Про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права». Відкрита для підписання 26.03.2024 року. URL: <https://rm.coe.int/-1493-10-1b-committee-on-artificial-intelligence-cai-b-draft-framework/1680aee411>

13. Тимошенко Є. А. Правове забезпечення застосування штучного інтелекту в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». – Київ, 2024. – 205 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_timoshenko_ie_a.pdf
14. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / А. І. Шевченко, С. В. Барановський, О. В. Білокобильський та інші. за заг. ред. А. І. Шевченка. – Київ: Інститут проблем штучного інтелекту, 2023. – 305 с. DOI: 10.15407/development_strategy_2023.
15. Дубняк М.В. Правові підходи в законі ЄС про штучний інтелект: досвід для України. *Інформація і право*, 2024, № 2 (49), С.102-118 DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3\(50\).311600](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3(50).311600)
16. Кузьменко, О. В., Чорна, В. Г., & Островський, С. О. (2024). ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. *Київський часопис права*, (1), 173-177. <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.23>
17. Заярний О. А. До питання удосконалення способів захисту інформаційних прав фізичних осіб, у відносинах, пов'язаних із застосуванням технологій штучного інтелекту. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (юридичні науки) № 1(120)/2022. С. 36–39. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/7-120.pdf>
18. Oleh A. Zaiarnyi. Directions for improving the legal liability of medical organizations for artificial intelligence systems application. *Medicine and Law*. 2018. Vol.37 (2). P. 363–382. URL: https://www.researchgate.net/publication/326848815_Directions_for_improving_the_legal_liability_of_medical_organizations_for_artificial_intelligence_systems_application

Information about the author:
Zaiarnyi Oleh Anatoliiovych,

Doctor of Legal Studies, Professor,
Professor at the Department for Intellectual Property and Information Law,
Educational and Scientific Institute of Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
81, Yulia Zdanovska Str., Kyiv, 03189, Ukraine